

vî", *Genç Akademi*, Süleyman Hilmi Tunahan özel sayısı, sy. 27, İstanbul 1995; Salim Aydın, "Osmanlı Devletinde Küçük Gözlemeleri 'Muvakkithaneler'", *Osmanlı*, Ankara 1999, VIII, 673; Mehmed Emre, *Üstadım Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) ve Hâtralarını*, İstanbul 2000, s. 5-61; M. Ali Kirman, *Türkiye'de Yeni Bir Dinî Cemaat Olarak "Süleymanlık"* (doktora tezi, 2000), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 48-59; *Ceride-i İlmüye*, sy. 41, İstanbul 1337, s. 1197; "Büyük Müceddid İçin Ne Dediler", *Ufuk: Haftalık Siyasî Gazete* (Dizi-Röportaj; İstanbul 28 Aralık 1977-15 Haziran 1979 tarihleri arasındaki sayılar); Necdet Tosun, "Orta Asya Evliyasından Salâhaddin Sâkib bin Sirâcüddin", *Yüzakı*, sy. 54, İstanbul 2009, s. 56-57; "Süleyman Hilmi Tunahan", *Evliyalar Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, XI, 92-94; Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-hilâfeti'-aliyye Medresesi", *DİA*, VIII, 508; Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", a.e., XXII, 70; a.mlf., "İmam-Hatip Lisesi", a.e., XXII, 191; Mustafa Çağrıncı, "Kur'an Kursu", a.e., XXVI, 425; *Ödemişli Merhum Ziya Sunguroğlu'nun Notları*, [baskı yeri ve tarihi yok], tür.yer.

REŞAT ÖNGÖREN

Süleyman Efendi Cemaati. Süleyman Hilmi Tunahan'ın özellikle 1940'lı yıllarda İstanbul camilerinde yaptığı vaazlar ve zor şartlar altında oluşturduğu ders halkaları onun kamuoyunda geniş çapta tanınmasına, çevresinde Kur'an öğrenimi ekserinde bir cemaat teşekkül etmesine sebep olmuştur. 1950 öncesinde irşad faaliyetleri elverişsiz şartlar yüzünden yaygınlık kazanamamışsa da sonradan ortaya çıkan özgürlük ortamı cemaatin hızlı bir gelişme sürecine girmesini sağlamış, bu yıllarda talebeler ve Kur'an kursları aracılığıyla din eğitimi faaliyetleri ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmıştır. 1951'de açılan, Süleyman Efendi'nin talebe göndermekten kaçtığı İmam-Hatip okullarının 1958'den itibaren mezun vererek hızlı bir gelişme kaydetmesi, mezunlarının müftülük, vâizlik, imamlık, müezzinlik ve Kur'an kursu hocalığı gibi hizmet kadrolarında görev alması, daha önce bu görevlerin bir kısmını üstlenen Süleyman Efendi cemaatiyle İmam-Hatip Okulu mezunları ve taraftarları arasında gerginlikler yaşanmasına yol açmıştır. Bazı kesimler cemaat mensuplarını tanımlamak için onların hoşlanmadığı "Süleymanlı" tabirini kullanmış, sonuçta din görevlileri arasında İmam-Hatipliler ve Süleymanlılar şeklinde iki grup ortaya çıkmıştır. Bu süreçte taraflar birbirini incitici nitelendirmelerle anmış, yıpratıcı beyan ve iddialarda bulunmuştur. Öte yandan 1965'te yürürlüğe giren 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât Kanunu'nda müezzinlik dışındaki din hizmetleri kadrolarına tayinde İmam-Hatip Okulu, Yüksek İslâm Enstitüsü ve İlahiyat Fa-

kültesi'ni bitirme şartı getirilmiştir. Bunun üzerine cemaat mensupları 1966 yılının Ocak ayında Kur'an kursları Kurma, Koruma ve İdame Ettirme Dernekleri Federasyonu'nu kurmuş ve Kur'an kurslarıyla ilgili daha sistemli bir çalışma süreci başlatmıştır. 17 Ekim 1971 tarihinde yayımlanan Kur'an Kursu Yönetmeliği gereği, Kur'an Kursu Yapıtırma ve Yaşatma derneklerinin inşa ettirdiği Kur'an kursu binalarıyla yeni yapıtıracağı binaların in-tifâ hakkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmek istenmesi cemaat arasında yeni bir huzursuzluk doğurmuştur. Bunun üzerine dernekler Kur'an kursuyla birlikte orta, lise ve yüksek öğretim kurumlarına devam eden öğrencilere yardım etmeyi amaç edinip adlarını Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri şeklinde değiştirmiştir. Federasyonun adı da 26 Nisan 1980 tarihinde Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri Federasyonu olmuştur. Böylece cemaat mensupları, 1971'den sonra öğrenci yurtları inşa ederek Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki öğrencilere hizmet veren bir konuma gelmiştir.

Süleyman Efendi cemaati 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa'ya çalışmaya giden, uzun süre dinî, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ihmal edilen işçilerin dinî taleplerini karşılamak ve çocuklarına din eğitimi vermek amacıyla Avrupa'da faaliyet göstermeyi planlamış, ilk defa 1973'te Almanya'nın Köln şehrinde bir İslâm kültür merkezi kurmuştur. Daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yaydıkları bu merkezler için cami, kütüphane, toplantı salonları yaptırmış, camilerin yanında Kur'an kursları açmıştır.

12 Eylül 1980 ihtilâlinin özel şartları içinde bazı hukukî sorunlar yaşayan Süleyman Efendi cemaatinin faaliyetleri günümüzde lise ve üniversite talebeleri için il, ilçe ve köylerde kütüphane, etüt salonları, bilgisayar odaları gibi çok amaçlı eğitim öğretim imkânları sunan talebe yurtları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarıyla devam etmektedir. Yurt dışındaki bazı ülkelerde de benzer faaliyetlerin yapıldığı belirtilmektedir. Cumhuriyet döneminin özel şartlarında diğer hareketler gibi Süleyman Efendi cemaati de sıkıntılarının içinden geçerek varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Geçmiş dönemde İmam-Hatip okulları mensuplarıyla bir gerilim yaşanmışsa da zamanla dinî kesimler içinde uzlaşma kültürünün gelişmesinin yanı sıra Süleyman Efendi cemaati içindeki yeni kadroların da daha uzlaşmacı katkıları sayesinde cemaatle İmam-Hatip-

liler ve Diyanet mensupları arasındaki gerginlik önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Son yıllarda İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat fakültelerine giden öğrencilerin de cemaat yurtlarında barındıkları, bazı cemaat mensupları ve ileri gelenlerinin de kendi çocuklarını bu okullara gönderdikleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuşvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, İstanbul 1976, s. 250-251; Hızır Yılmaz, "Süleymanlık (?) Hakkında Bir İnceleme, Köln 1977; Ali Ak, *Zarûri Bir Açıklama: "Süleymanlık" (!) ile Yaftalanan Federasyon ve Dernekler: İhtamlar-Cevaplar*, İstanbul 1987; a.mlf., *Süleymanlık Uydurması*, İstanbul 1987; Ahmet Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, s. 338-346; Fulya Atacan, "Anadolu Gazetesi ve Süleymanlılar", *Toplumbilim*, sy. 2, İstanbul 1993, s. 135-152; Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslâm'ın Yeni-den İnkışafı (1950-1960)*, Ankara 1995, s. 126-129; M. Ali Kirman, *Türkiye'de Yeni Bir Dinî Cemaat Olarak "Süleymanlık"* (doktora tezi, 2000), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Târık Abdülcelil es-Seyyid, *el-Hareketü'l-İslâmiyye fi Türkiyye el-mu'âşıra*, Kahire 2001, s. 212-258; Mustafa Aydın, "Süleymanlık", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmcılık* (haz. Yasin Aktay), İstanbul 2004, s. 308-322; I. Weismann, *The Naqshbandiyya: Orthodoxy and Activism in a Worldwide Sufi Tradition*, London 2007, s. 159-160; Ahmet Turan, "Süleymanlık", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Samsun 1997, s. 35-39.

ŞABAN SİTEMBÖLÜKBAŞI

TUNAYA, Tarık Zafer

(1916-1991)

Anayasa hukukçusu ve yazar.

7 Şubat 1916 tarihinde İstanbul'da doğdu. 1936'da Saint Benoît Lisesi, 1940'ta İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1942'de aynı fakültenin Esas Teşkilât Hukuku Kürsüsü'nde asistanlığa başladı. Charles Crozat'nın danışmanlığında hazırladığı *Müessesse Teorisinde Fikir Unsuru ve Bazı Hususiyetleri* başlıklı doktora tezini 1946'da tamamladı. Bu çalışmayı hocasının da derinden etkilediği Maurice Hauriou'nun "müessesse kuramı"na dayandırmıştır. En önemli eseri olan *Türkiye'de Siyasî Partiler* dahil Osmanlı siyasî düşüncesi ve örgütlenmeleri üzerine kaleme aldığı bütün eserleri bu kuramın derin izlerini taşır. Tunaya'nın anılan kitabı, söz konusu kuramın Türk tarihine uygulanmasının en güzel örneği olmasının yanında son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet siyasî partileri hakkında bilgi veren temel bir eserdir ve literatürde en çok atıfta bulunulan çalışmalardandır.

TUNAYA, Tarık Zafer

Tarık
Zafer
Tunaya

Doktorasını tamamladıktan sonra kadrosu Umumi Amme Hukuku Kürsüsü'ne nakledildi. 1948'de *Âmme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyet'in Fikir Cereyanları* başlıklı doçentlik tezini hazırladı ve 1950'de doçent oldu. Doçentlik çalışması, Peyami Safa'nın *Türk İnkılabına Bakışlar* (1938) adlı kitabının ardından yaygın biçimde tartışılmaya başlanan, 1908 sonrası Osmanlı düşünce tarihi konusunda kaleme alınmış ilk kapsamlı çalışmadır. Teksir halinde az sayıda kopyası yapılan eser basılmamış olmakla birlikte (bir kopyası İÜ Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'ndedir [nr. T. 7]) Tunaya'nın daha sonra kaleme alacağı kitapların alt yapısını oluşturmuştur. 1952'de askerlik hizmetinin ardından kadrosu Esas Teşkilât Hukuku Kürsüsü'ne nakledildi. 1953'ten itibaren yurt dışında ve özellikle Amerika'da çeşitli araştırmalarda bulundu. 1959'da profesörlüğe yükseltildi.

1960'ta Millî Birlik Komitesi tarafından Anayasa Hazırlama Komisyonu üyeliğine getirilen Tunaya, yaklaşık üç ay sonra Sıddık Sami Onar'la düştüğü anlaşmazlık yüzünden görevden alındı. Aynı yıl ekim ayında üniversiteden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesine dahil edildi. Aralık ayında kurucu meclise İstanbul temsilcisi olarak girdi. 1962'de üniversiteye döndü. 1963-1965 döneminde Devrim ocakları genel başkanlığı, 1968-1969 yıllarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve 1979-1983 yıllarında kurucularından olduğu Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığı yaptı. 1983'te emekli olduktan sonra daha önce yayımlanmış çalışmalarını genişletti. *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku* başlıklı çalışması uzun süre hukuk fakültelerinde ders kitabı olarak okutuldu. Onun ilme asil katkısı yakın dönem Osmanlı siyasi hayatı alanındaki çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Tarık Zafer Tunaya 29 Ocak 1991'de İstanbul'da öldü.

Başlıca Eserleri: *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)* (İstanbul 1952, müellif bu çalışmasını daha sonra genişleterek 1986-1989 yıllarında üç cilt halinde yayımlamıştır; ilk cilt II. Meşrutiyet, ikinci cilt Mütareke ve üçüncü cilt İttihat ve Terakki dönemlerini içine alır); *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri* (İstanbul 1960); *İslâmcılık Cereyanı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasal Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler* (İstanbul 1962); *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük* (İstanbul 1964; Ankara 1981); *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku* (İstanbul 1966); *Türkiye'nin Siyasal Gelişmeleri: Eski Türkler, İslâm Devleti, Osmanlı Devletinin Kuruluşu* (İstanbul 1970); *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa: Görüşler-Denemeler* (İstanbul 1979); *Medeniyetin Bekleme Odası* (İstanbul 1989).

BİBLİYOGRAFYA :

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul 2001, I, s. xi-xiv; *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul 1992; Alpay Kabacalı, *Kültürümüzden İnsan Adaları: Röportaj*, İstanbul 1995, s. 170-173; *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1991; Ersin Kalaycıoğlu, "Tarık Zafer Tunaya: Osmanlı'dan Cumhuriyete Siyasal Kurumlar ve Çağdaşlaşma", *Doğu Batı*, III/12, Ankara 2000, s. 111-119. M. ŞÜKRÜ HANIOĞLU

TUNCELİ

Doğu Anadolu bölgesinde şehir
ve bu şehrin
merkez olduğu il.

Doğu Anadolu bölgesinin dört bölümünden biri olan Yukarı Fırat bölümünde Fırat nehrinin kollarından Murat suyuna kavuşan Munzur çayı ile Pülümür çayının birleştiği yerin yakınında kurulmuştur. Deniz seviyesinden 970 m. yükseklikteki Tunceli, tarihî geçmişi olmayan, temeli Cumhuriyet döneminde atılan bir şehirdir. 25 Aralık 1935 tarihinde kabul edilen 2885 sayılı yasa ile (*Düster*, Üçüncü tertip, XVII, 171) Tunceli adlı yeni bir vilâyet kurulması kararlaştırılıp bu vilâyete merkez aranırken o tarihe kadar hemen hemen boş kalan ve yakınında Mameki adlı bir köy bulunan alan şehir için seçildi. Bu yerin seçilmesinde başlıca etken Pülümür çayı vadisini izleyerek gelen, Erzurum'u Elazığ ve Malatya gibi merkezlere, bunların aracılığıyla Erzurum'u Akdeniz kıyısında İskenderun Limanı'na bağlayan yol üzerinde bulunmasıdır. Şehrin çekirdeğini oluşturan Ma-

meki köyünün ne zaman ortaya çıktığı hakkında bilgi yoktur. Köyün adı, XX. yüzyılın başlarına ait R. Kiepet haritalarının Erzurum paftasında yer almakta, fakat bu köy günümüzde Tunceli'nin bulunduğu yerde değil yanlışlıkla 9-10 km. kadar güneyde gösterilmektedir (R. Kiepet de Mameki isminin yanına bir soru işareti koyarak köyü yerleştirdiği yerden emin olmadığını belirtmektedir). Mameki köyünün tarihi bilinmese de köyün içinde yer aldığı yörenin tarihi, eskiden bu havalide olup sınırları günümüzdeki Tunceli ilinin sınırlarına tamamen uymayan Dersim'in tarihine paralellik gösterir (bazan sancak, bazan vilâyet, bazan kaza durumunda olan ve sınırları her dönemde değişen, merkezi Hozat'ta bulunan bu idarî birim, bir kısım yayınlarda yanlışlıkla kaydedildiği gibi Tunceli isminin karşılığı değildir ve Tunceli adı yerine kullanılamaz), Yörede yapılan araştırmalar sonucunda höyüklerle ve tarih öncesi yerleşmelere tanıklık eden çok sayıda mağaraya rastlanması iskân tarihinin çok erken başladığını ortaya koymaktadır. Höyüklerde gerçekleştirilen kazılarda Tunç çağına ait bilgilere tesadüf edilmiştir.

Murat suyu ile Karasu (Fırat) arasında kalan bu yöre milâttan önce 2000'li yıllarda İşuva adıyla bilinmekteydi. Hurriler'in yörede kurduğu İşuva Krallığı'nın Hititler'le mücadelesi sonunda burası milâttan önce 1600'lü yıllara doğru Hitit egemenliğine geçti. Ardından Urartular'ın hâkimiyetine girdi ve Urartu Devleti'nin batıdaki en uç kesimini oluşturdu. Milâttan önce VII. yüzyılda Medler'in ve VI. yüzyılda Persler'in egemenliğinin ardından Makedonya Kralı İskender'in eline geçti. İskender'in haleflerinin hâkimiyeti esnasında zaman zaman Kapadokyalılar'la Selevkoslar arasında el değiştirdi. Bu dönemi Roma ve Roma'nın ikiye ayrılışından (395) sonra Doğu Roma (Bizans) dönemi izledi. Bizans devrinde Sâsânîler ile Bizans arasında sık sık el değiştiren yöreye Dersim (Farsça Der-sîm "gümüş kapı") adının bu dönemde verildiği tahmin edilmektedir.

Dersim yöresi Hz. Ömer zamanında 639 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun birçok yeri gibi müslüman Araplar'ın eline geçti. Fakat bu hâkimiyet kısa sürdü. Müslümanlarla Bizans arasında da birkaç defa el değiştirdi ve 1071 Malazgirt zafere kadar Bizans kumandolarından Ermeni asıllı Philaretos Brakhamios yöreye egemen oldu. Ancak buna Harput merkezli Çubukoğulları Beyliği'nin kurucusu